

הסופר, המתקדם והערבים, המפגרים

מאת מ. הרסגור

(עוד על "אבן על פי הבאר" לנ. שחם, אך הפעם אך ורק על גישתו לערבים ברומן זה)

* * *

נכון, "אור חיובי" מוארים הערבים בהגיש הסופר את מצבם העלוב, תאור המעורר פחות רחמים מסלידה: "... ענן זבובים ויתושים מחפה עליהם ככילה. כבואם כן לכתם, בסוף ה"עונה": בצער, במסכנות ובחולאים. אמהות נושאות את ילדיהן הגוססים אל המרפאה, בבית הוועד, נחכות לרופא. על מדרגות הבית מתים בשמש, הזבוב בזווית העין הקפואה... ובעוד שני מקומות נזכרים הערבים ל"כובה", שינפלד, המנהיג הפועלי מספר, אגב אורחא, כיצד ערבי אלמוני עזר לו בהישבר יצול עגלתו, ומפרש "כדי כך היו היהודים מהימנים על הערבים". במקום השני נמסר על ערבי בשדה המברך עוברים ושבים יהודיים בשלום ובבריאות. אך אלו הן טיפות בים העכור הגדול, השוטף את הקורא בגלי משפטים קדומים לאומניים. כי ב"ספר דומים דווקא הערבים המועלים על ידו לראשון הנזכר כאן. הם מסתכלים על כל היהודים, "בעין רעה"; כאשר יהודי נוסע בחברתם, הם מרשים לעצמם מהתלות מעשיות בלתי נעויות על חשבונם. כסופר הישוב העברי המשכיל מתעכב שחם בסיפוק רב על תאור פיגורם התרבותי של בני העם השכן: ובעמוד 293 נהנה ממש מאותה מעשיה על הנשים הערביות "הטפשות" אשר ביקשו מהרכבת לניסוח את מסילת הברזל ולהסיען אל כפרן, אל ראש הגבעה. וכל הזמן הן זר אותו תאור, המזכיר באופן בלתי נעים את ספרותם של שונאי הכושים בדרום ארה"ב: "פנים זועפים, עיניים שחורות אכזריות חשדניות שונאות נשקפו אליהם מכל צד" התאור משתדל ממש לעורר בחילה (הייתי כותב גזעית, אך בסופו של הדבר מותר עוד להזכיר כי שני עמינו נמנים על אותו גזע: הלא בני שם אנחנו): "עמד נער ערבי יחף זביעין ומזובב בחוטם, הטיל מימיו לנגד החלון, והתגרה באסתו... כשזזה הרכבת השליך הנער אבן בח"לון".

הערבים, כפי שמתוארים לא על ידי הסופר בצורה בלתי אמצעית, אלא על ידי גיבוריו, אינם טובים יותר. אלא שהפעם לא כיעורם הגופני אלא מגרעותיהם המוסריות המדומות של שכנינו עומדות על סדר היום. "אפשר יהיה לגולל את האשמה על קטנים, כדרך הערבים" מלמד הפועל הוותיק ברלה לאליהו את טיבו של מוג'לכבם של הערבים. המדינאי הציוני אפרים גרושביץ, מעלה את הערבים כדוגמה אופיינית של טיפשות: "... בדומה ל"פועלים ערביים שמניחים להם חפץ סת חלבה בקצה השורה" על מנת לזרזם בעבודתם.

האיכר קנטרוביץ מביע את הדעה כי בטחונם של היהודים מתנה כתנאי מוקדם את אביונותם של הערבים: "הפרוטה האחרונה צריך לקחת מהם. ערבי טוב זה ערבי בלי כסף" (איזה משפט נורא כאשר קוראים אותו היום, על רקע אלפי הבתים והשדות המהווים את הרכוש הנטוש!) וקנטרוביץ מסיים בנסחו אותו מושכל ראשון על המוסר הרשמי כלפי ערביי הארץ, ולפני העמים השכנים: "הם כמו כלבים, רואים שאתה חושב הרבה מתנפלים. אתה מוריד להם אחת

כלום. גיבור אחר, עסקן הפועלים שינפלד, ניגש אפילו ללימוד הערבית. והנה מחשבותיו:

"נסל קורא וקרא בו. איזו קנאות! ועורמה! והכל אמר מוחמד יקרנו. בכור שטן. הלא הוא שציווה לשליחיו לפני מותו: אם תמצאו פסוק נאה יכולים אתם לייחסו לי, מן הסתם אמרתיו באחד הימים... ובעצם, מה איכפת לדורות הבאים מי אמר ומי עשה? העיקר שהדבר אמור ועשוי. רק אצלנו מתקוטטים מי היה הראשון שהולך סיסמה לציבור. חשוב מי אמר ראשון "כיבוש עבודה"? חשוב מי "כ"בש"..."

איזו קנאות ועורמה. והכל היררר שינפלד יקרנו: הוא לומד ערבית כדי להערים על הערבים. כי דרך כיבוש הידידות אינה עוברת דרך "כיבוש העבודה" (כלומר — נישול הפועלים הערביים בידי הפועלים היהודיים).

והפרעות ביפו (המתוארות בדרך כלל בסיגנון עתונאי-ריפורטאזיסטי בינוני) משמשות לנו שחם אמצעי לגעיל ולהשניא עוד יותר את הערבים על קוראיו. האנטי-בריטניזם (קשה לדבר על אנטי-אימפריאליזם) של סצינות ואימרות הקשורות בערבים, נובע מאותה הנחה ציונית קלאסית — ובלתי נכונה — כי המנדט הבריטי היה במהותו אנטי-יהודי ופרו-ערבי. עוד לא קם הסופר הישראלי אשר יתאר כיצד היה משטר זה במציאות, היינו, אנטי-יהודי ואנטי-ערבי כאחד. האמצעים הספרותיים המופעלים על ידי הסופר בהופעה אחרונה ומסיימת זו של הערבים בספרו, מזכירים מיד לקורא העברי המנוסה את פרעות המאה השחורה ברוסיה הישנה. הארת המתרחש בצורה מסורתית זו יוצרת אצל הקורא בהכרח את ההרגשה שהספר היררר בין יהודים לערבים היא סתירה דומה לזו בין היהודים לבין השלטון הצארי. כלומר ניגוד אנטיגוניסטי, סתירה רה אשר יכולה למצוא את פתרונה רק על ידי חיסולו של אחד הצדדים. וכך היה, באמת, ניגוד האינטרסים בין עמי רוסיה לרבות היהודים לבין האוטוקרטיה האוטוקרטית של הצאר. וכן ראט מסאנקט-פטרסבורג. וגם נכון הוא כי סימנים רבים וטראגיים מעידים שכך רואה את מכלול היחסים ה"יהודיים-ערביים" גם האוטוקרט משדה בוקר. המותר לסופר הרואה את עצמו סוציאליסט שילך גם הוא בדרך נוחה, אך גילוזה זו שהיא אורח-תעושים? האם תרם הספר "אבן על פי הבאר" במשהו להבהרת היחסים בין שני העמים בעבר? האם הביא משהו חדש ובריא כתרומה לגילוי האמת ולהאדרתה — לא של "האמת" השטחית, "האמת" הפורמלית, צרת האופק וקצרת הנשימה, אלא של האמת העמוקה, אמת התהליכים ההיסטוריים הנסתרים מעיני פתיים? חובה היא לקבוע כי סופר ליבראלי-בורגני כדוגמת סמיר לאנסקי עשה יותר למען שחרורה של הספרות הארץ-ישראלית העוברית מהקרתנות הלאומנית ממי שנחשב לסופר סוציאליסטי.

אין לראות בו בני שחם שונא-ערביים דווקא. מותר להניח כי הוא מייחל מעומק לבו לכינון השלום והידידות בין שני העמים. אולם ספרו אינו עוזר להגשמת מאוויו אלה. הוא רק מראה מה גדולה הסכנה האורבת לסופר אשר נפשו נשאת כבולה בסוהר הלאומנות.

אילו נתבקשתי להביע דעה בשביל ריזולוציה של המפלגה הייתי אומר דבר אחד (כי זאת מלחמת שחרור ושיש לתמוך בה — מה). ואילו נתבקשתי לומר דעה בתוך חבר ועד ה"הגנה הייתי אומר דבר אחד (כי המורדים הם סתם שודדים — מה). שחם סבור, כי זאת "הסתירה הטראגית" — וזהו זה. (אבל אין ספק שהתנגדותם של המנהיגים הציונים לתנועה הלאומית הערבית במעשה, סייעה סיוע רציני ליסודות הריאקציוניים באותה תנועה. — מדיניות אשר בגילגולים שונים מאפיינת עד היום את הכוחות השליטים במדינת ישראל). אפרים גרושביץ מנהיג ציוני, גיבורו של שחם, מבין כי קיימת בעיה ערבית, ובהורווי מגנה הוא את שאר העסקנים הציוניים, אשר "אפילו אינם מסתירים את עצמם ללמוד ערבית". או לם מה תוכניתו הוא לפתרון הבעיה?